

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА ЯК СПОЖИВЧОГО ДОГОВОРУ

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

У статті на основі проведеного дослідження вироблено авторський підхід до сутності та правової природи договору перевезення пасажирів. Автор відходить від усталеної традиції в цивільному праві характеристики певного типу чи виду договорів за ознаками правочинів. Останні не надають індивідуальності договору та не сприяють виділенню його в окремих тип чи вид договору.

Автор підтримує позицію, що договір перевезення пасажирів, у якому стороною є транспортна організація (транспорт загального користування), є публічним договором. Більшість же публічних договорів, завдяки способу їх укладання, є договорами про приєднання. Саме ця специфіка зумовлює неможливість слабкої сторони (пасажирів) формувати умови договору, що диктує необхідність вироблення додаткових гарантій з боку держави. Ці гарантії можливо вводити або через імперативи, проведені в істотних умовах договору, або через споживче законодавство.

У статті автор наводить ознаки, які характеризують договір перевезення пасажирів як споживчий договір.

Визнання договору перевезення пасажирів споживчим договором дозволяє надати пасажирів додаткові гарантії охорони та захисту їх прав.

Ключові слова: договір перевезення пасажирів, пасажир, споживач, охорона та захист цивільних прав, відповідальність, правочин, публічний договір, споживчий договір, договір про приєднання.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРА ПЕРЕВОЗКИ ПАСАЖИРА КАК ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ДОГОВОРА

Самойленко Г.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье на основе проведенного исследования произведено авторский подход к сущности и правовой природе договора перевозки пассажира. Автор отходит от устоявшейся традиции в гражданском праве характеристики определенного типа или вида договоров по признакам сделок. Последние не придают индивидуальности договору и не способствуют выделению его в отдельный тип или вид договоров.

Автор поддерживает позицию, что договор перевозки пассажира, в котором стороной является транспортная организация (транспорт общего пользования), является публичным договором. Большинство же публичных договоров, благодаря способу их заключения, являются договорами о присоединении. Именно эта специфика предопределяет невозможность слабой стороне (пассажиру) формировать условия договора, диктует необходимость выработки дополнительных гарантий со стороны государства. Эти гарантии возможно вводит или через императивы, проведенные в существенных условиях договора, или через потребительское законодательство.

В статье автор приводит признаки, характеризующие договор перевозки пассажира как потребительский договор.

Признание договора перевозки пассажира потребительским договором позволяет предоставить пассажирам дополнительные гарантии охраны и защиты их прав.

Ключевые слова: договор перевозки пассажира, пассажир, потребитель, охрана и защита гражданских прав, ответственность, сделка, публичный договор, потребительский договор, договор о присоединении.

CIVIL DESCRIPTION OF THE CONTRACT OF CARRIAGE OF THE PASSENGER AS A CONSUMER CONTRACT

Samojlenko G.V.

Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The paper based on the research produced architectural approach to nature and the legal nature of the contract of carriage passenger. By moving away from the established tradition of civil law characteristics

of a particular type or types of contracts on the basis of contracts. The latter do not provide individual contract and do not contribute to the release of it into a separate type or kind of contract (one-way or two-way, real or consensual, compensated or free of charge). Last inherent in any treaty.

In other words, the author defends the view that the characteristics on different criteria. The above features can distinguish signs contract as a transaction. The main contracts for the same division types and is carried out by economic criteria, ie economic interest, which is expressed in the object of the contract – that is what he aims towards which economic goals (agreements on the transfer of property ownership or use, of works , provision of services, etc.).

The author supports the position that the contract passenger transportation, which side is the transport organization (public transport) is a public contract. The majority of public contracts due to their method of stacking is the Treaty of Accession. This specificity leads to the inability of weak side (passenger) form contract terms, which dictates the need to develop additional guarantees from the state. These guarantees may be administered either through imperatives held in the essential terms of the contract, or through consumer legislation.

In this article the author gives features that characterize the contract of carriage of passengers as a consumer contract.

Characteristics of the contract as a consumer is not a criterion that allows to assign it to a particular type or species. This characteristic of treaties to which the parties are business entities and individual (consumer). Because of the specificity of consumer de facto relationship is not able to par with the other party to the contract to exercise their rights, requiring additional government guarantees enshrined in the consumer legislation of Ukraine.

Recognition of the contract of carriage passenger consumer contract allows us to give passengers extra security protection and enforcement of their rights.

Key words: contract of carriage of passengers, passenger, consumer protection and civil rights, liability transaction, a public contract, a consumer agreement, accession.

Тема статті обумовлена чинниками об'єктивного характеру і має рівні свого прагматизму.

На рівні забезпечення адекватного ступеня регулювання цивільних правовідносин і відносин з перевезення пасажирів, зокрема, існує проблема співвідношення нормативного та автономного (договірного) регулювання. Тут визначальним є вирішення питання забезпечення адекватного балансу реалізації принципу свободи договору і рівності сторін у договірних відносинах. Пасажир, як сторона договору перевезення, перебуває в нерівних умовах з перевізником. Умови договору є нав'язаними останнім. Суто цивілістичні засоби, які базуються на диспозитивному методі цивілістики, є самостійно неспроможними «вирівняти» зазначену нерівність. На допомогу має прийти цивільне законодавство, яке містить імперативи, здатні завдяки засобам державного регулювання (публічного адміністрування) вирішити поставлене завдання.

На рівні переорієнтації вектора спрямованості правового регулювання цивільних правовідносин приватноправовими засобами варто вирішувати питання, пов'язані з домінуванням людиноцентристської теорії, яка базується на визначальній ролі прав людини в ієрархії цивілістичних цінностей. Це особливо має прояв після ратифікації Верховною Радою України Конвенції «Про захист прав і основоположних свобод» 1950 р., яка, згідно зі ст.9 Конституції України, є частиною національного законодавства.

Як нами вже неодноразово зазначалося в дослідженнях, договір перевезення пасажирів вже перестає бути суто економічним договором, як одним з підприємницьких договорів, він вже усвідомлюється як засіб реалізації права особи на свободу пересування, закріплений в ст.33 Конституції України та ст.313 ЦК України. Тож він має бути засобом реалізації особистого немайнового права людини (на свободу пересування). У свою чергу, в ньому є прояв реалізації іншого принципу – права на свободу підприємницької діяльності.

Метою статті є осмислення на нових приватноправових засадах сутності та правової природи договору перевезення пасажирів.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішити такі завдання: осмислити сутність правовідносин перевезення пасажирів, проаналізувати ступінь та рівень їх правового регулювання актами цивільного законодавства, окреслити основні підходи до сутності та правової природи договору перевезення пасажирів, визначити ознаки договору перевезення пасажирів, які характеризують його як споживчий договір, окреслити додаткові гарантії для пасажирів, які надаються йому у зв'язку з визнанням договору споживчим.

В Україні дослідженню цієї теми раніше не приділялася значна увага. Вперше вона досліджується автором.

Дослідженню суміжних правовідносин, фундаментальних питань, присвячені праці вчених-цивілістів: М.М. Агаркова, О.С. Юффе, С.С. Алексєєва, А.О. Собчака, Р.О. Халфіної, Д.В. Бобрової, Т.В. Боднар, В.І. Борисової, М.І. Брагінського, С.М. Братуся, В.В. Вітрянського, В.П. Грибанова, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, В.М. Коссака, І.С. Канзафарової, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Н.О. Саніахметової, М.М. Сібільова, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишки, О.М. Нечипуренка та ін.

Серед спеціальних досліджень, які стосуються перевезень пасажирів, варто виокремити праці О.М. Нечипуренка «Цивільно-правове регулювання перевезень таксі» (2008) [1], А.О. Мінченка «Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом в Україні» (2011) [2], Р.Ш. Юсупова «Договір перевезення пасажирів повітряним транспортом».

У процесі нашого дослідження поставлене конкретне завдання – вирішення питання балансу інтересів, реалізації прав осіб через систему меж та обмежень їх прав.

Тут виникає глобальна фундаментальна проблема на рівні правової доктрини.

Залежно від того, хто розглядається як джерело правотворення, – держава чи природа людини, розрізняють природно-правову і позитивістську теорії права. Природно-правові погляди беруть свій початок ще в Стародавній Греції і Стародавньому Римі. Вони пов'язані з іменами Демокрита, Сократа, Платона і відображають спроби виявлення моральних, справедливих почав у праві, закладених самою природою людини. «Закон, – підкреслював Демокрит, – намагається допомогти життю людей. Але він може цього досягти тільки тоді, коли самі громадяни бажають жити щасливо: для тих, хто підкорюється закону, закон – тільки свідчення їх власної чесноти» [3, с. 220].

За останні двісті років юридичний позитивізм (на противагу природному праву) сформував сильний, автономний юридичний світогляд, що став пануючим у багатьох країнах світу.

Юридичний позитивізм із його яскраво вираженим емпіризмом надав праву цілком виразного практичного ухилу. Звільнене від зайвого, а часто й необхідного духовно-морального навантаження, право почало неухильно розвиватися шляхом усе більшої прагматизації. Те, що правова думка, зійшовши з метафізичних висот, стала реалістичною, звернулася до проблем матеріального життя суспільства, було чудово, але праву довелося занадто дорого розраховуватися за цю пишноту. Воно свідомо пішло в обслуговування могутніх і реальних сил суспільства – політичної і економічної еліти, що стало закономірним процесом, який у своїх працях обґрунтували К. Маркс та Ф. Енгельс, щодо використання держави та права у своїх інтересах економічно правлячим класом [4, с. 336].

Настав час для переосмислення ролі права як регулятора суспільних (цивільних) відносин.

Приватне право динамічно розвиває концепцію пріоритетності прав людини. Разом з тим, є чітке усвідомлення так званого публічного інтересу – інтересів суспільства (інших осіб), що вимагає закріплення чітких меж допустимої поведінки, що вже знайшло свій прояв у ст.12

ЦК України (Здійснення цивільних прав) та ст.13 ЦК України (Межі здійснення цивільних прав).

Відповідно до їх положень, особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд.

Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства.

При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині.

Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Як же реалізуються права сторін у договорі перевезення пасажирів?

Насамперед слід зазначити про врегульованість правовідносин з перевезення пасажирів актами цивільного законодавства.

Загальні положення про договірне регулювання перевезень пасажирів закріплено в ЦК України 2004 р., транспортних статутах та кодексах, у тому числі Статуті залізниць України, Статуті автомобільного транспорту, КТМ України та Повітряному Кодексі України 2011 року. Конкретизація регулювання правовідносин з перевезення пасажирів тим чи іншим видом транспорту здійснюється Правилами перевезення пасажирів відповідним видом транспорту, зокрема Правилами надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176; Правилами перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затвердженими Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 р. № 1196; Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу, затвердженими Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012р. №735.

Аналіз зазначених актів дозволив зробити висновок щодо відсутності в цих та інших нормативно-правових актах норм, які б були спрямовані на закріплення гарантій прав пасажирів через встановлення підстав та меж цивільно-правової відповідальності перевізників.

Винятки склали новий Повітряний Кодекс України від 19 травня 2011 р. [5] та Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу від 30.11.2012 р. [6], які були прийняті відповідно до вимог Регламенту (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року «Про запровадження загальних правил компенсації та допомоги пасажирам у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів» [7], Монреальської конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень 1999 року [8]. Вони закріпили підстави, розміри та межі цивільно-правової відповідальності перевізника перед пасажиром.

Цей рівень нормативного регулювання правовідносин з перевезення пасажирів.

На рівні автономного (договірного) регулювання виявляється ряд питань. Ст.910 ЦК України дає нормативне визначення договору перевезення пасажирів та багажу. За договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення й видати особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а в разі здавання багажу – також за його провезення.

Висловлюємо авторський підхід до сутності та правової природи договору перевезення пасажирів. Автор відходить від усталеної традиції в цивільному праві характеристики певного типу чи виду договорів за ознаками правочинів. Останні не надають

індивідуальності договору та не сприяють виділенню його в окремий тип чи вид договору (односторонній чи двосторонній, реальний чи консенсуальний, оплатний чи безоплатний). Останні притаманні будь-яким договорам.

Іншими словами, автор відстоює позицію, що є характеристики за різними критеріями. Наведені вище характеристики дозволяють виділити ознаки договору як правочину. Основний же поділ договорів на типи та види здійснюється за економічним критерієм, тобто економічним інтересом, який виражений у самому предметі договору, – тобто, на що він спрямований, на досягнення якої економічної мети (договори про передачу майна у власність чи в користування, про виконання робіт, надання послуг тощо).

Автор підтримує позицію, що договір перевезення пасажирів, у якому стороною є транспортна організація (транспорт загального користування), є публічним договором. Більшість же публічних договорів, завдяки способу їх укладання, є договорами про приєднання. Саме ця специфіка зумовлює неможливість слабкої сторони (пасажирів) формувати умови договору, що диктує необхідність вироблення додаткових гарантій з боку держави. Ці гарантії можливо вводити або через імперативи, проведені в істотних умовах договору, або через споживче законодавство.

У статті автор наводить ознаки, які характеризують договір перевезення пасажирів як споживчий договір.

Характеристика договору як споживчого не є критерієм, який дозволяє віднести його до певного типу чи виду. Це характеристика групи договорів, у яких сторонами є суб'єкт підприємництва та фізична особа (споживач). Через специфіку відносин споживач де факто не здатен нарівні з іншою стороною договору реалізовувати свої права, що вимагає додаткових державних гарантій, які закріплено в споживчому законодавстві України.

У спеціальній науковій літературі зустрічаються позиції щодо визнання особливої категорії підприємницьких договорів – споживчих.

Ми підтримуємо таку позицію і стосовно договору перевезення пасажирів з таких причин.

Категорія договору є однією з найуживаніших у цивільному праві. Це пов'язане з тим, що наразі ЦК України в ст.11 визначає, що основною підставою виникнення цивільних правовідносин, крім створення літературних, художніх творів, винаходів, інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності, завдання майнової та моральної шкоди, є договір.

Звичайно, що право цивільне, яке регулює окрему сферу суспільних відносин (цивільних, пов'язаних з матеріальними та особистими нематеріальними благами), які є видом суспільних відносин взагалі, які врегульовані правом.

Так ст.3 п.3 ЦК України не тільки проголошує «свободу договорів», але й створює необхідні гарантії для її здійснення [9]. У літературі справедливо підкреслюється, що практично весь текст ЦК вирішує завдання регулювання договорів [10].

Ми є прибічниками доктрини щодо вирішальної ролі договору як гнучкої правової форми, у якій можуть бути передбачені різні за характером суспільні відносини. Основне призначення договору зводиться до регулювання в межах закону поведінки суб'єктів правовідносин шляхом визначення меж їх можливої і належної поведінки, а також наслідків порушення відповідних вимог.

ЦК України в ст.626 дає визначення договору – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Описане нами вище є сучасним підходом до поняття, сутності та правової природи договору, яке базується на підходах щодо розуміння договору, виробленому в римському приватному праві (*contractus*). Тим не менше, категоріально, таке визначення базувалося на загально-

філософських підходах до розуміння регулювання суспільних відносин через домовленість осіб, межі волі та волевиявлення сторін, свободу сторін.

Як наслідок, теорія договору навіть лягла в основу філософських підходів до обґрунтування держави та її ролі в регулюванні суспільних підходів.

Іншими словами, уже в ту давню пору юристи та філософи розуміли, що та чи інша категорія може розглядатися на різних рівнях – в об'єктивному та суб'єктивному сенсах. В об'єктивному сенсі – це регулятор відносин суб'єктів (як через нормативне, так і договірне регулювання відносин); в суб'єктивному – міра можливої чи дозволеної поведінки певної особи. І ця поведінка тісно пов'язана, знову ж таки, з категоріями свободи, волі та волевиявлення, які наразі нормативно закріплені в ЦК України.

Разом з тим, скільки б ми не стверджували про провідну роль договору в регулюванні цивільних правовідносин, фактичні відносини з перевезення пасажирів складаються таким чином, що значна частина перевезень здійснюється транспортом загального користування.

Це змусило цивільне право визнати існування публічних правовідносин, які регулюються так званими публічними договорами про приєднання. Тобто, має місце диктат інтересу перевізника і, де-факто, відсутність свободи пасажира у формуванні умов договору перевезення. Разом з тим, транспорт наразі визнано джерелом підвищеної небезпеки, що підвищує рівень усвідомлення небезпеки, яка виходить від транспорту.

Права пасажира мають бути охоронювані та захищені, оскільки наразі вже мова йде не просто про переміщення особи у просторі, а про спосіб реалізації людиною права на свободу пересування.

Цьому сприяє прийняття спеціального законодавства про захист прав споживачів, оскільки ні ЦК України, ні транспортні статuti та кодекси, ні Правила перевезень пасажирів відповідними видами транспорту не містять конструкцій, спрямованих на забезпечення прав пасажирів.

У своїй праці М.М. Гудима вже аргументувала, що публічні договори, у яких стороною є фізична особа, і якій надається товар, робота чи послуга, є споживчими [11, с. 23].

Вважаємо, що ознаки, визначені нею для споживчого договору, притаманні і договору перевезення пасажира.

У Законі України «Про захист прав споживачів» безпосередньо визначаються лише деякі споживчі договори, а саме: договори роздрібної купівлі-продажу (ст.8), договір про виконання робіт та про надання послуг (ст.10), договори про надання споживчого кредиту (ст.11).

Специфічний суб'єктний склад. Коло учасників споживчих правовідносин окреслено в Законі України «Про захист прав споживачів». Відповідно до п.22 ст.1, споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію, роботи, послуги для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Особливість предмета споживчого договору полягає в тому, що він спрямований на задоволення особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

У договорі перевезення пасажира предметом є діяльність з надання послуги, яка виражається в переміщенні фізичної особи (людини) у просторі.

Публічно-правовий характер споживчого договору. Як нами відмічалось раніше, договір перевезення пасажира є публічним договором, що не додає свободи пасажирові, а відтак і реалізації принципу «свободи договору». Це зумовлює необхідність обмеження прав однієї із

сторін за для балансу інтересів пасажера. Іншими словами, публічний інтерес, інтерес пасажера, підштовхує державу до втручання в приватні справи [12, с. 245]. Проте, таке втручання здійснюється з метою захисту більш слабкої сторони.

Оплатний характер споживчого договору.

Особливий порядок укладення. Охарактеризуємо лише, що досліджуваний договір є договором про приєднання за способом укладання, що вже неодноразово нами аргументувалося. Пасажир або повністю погоджується з офертою перевізника щодо напрямку, маршруту, швидкості, умов та вартості перевезення і акцептує її, або договір перевезення не є укладеним.

Означене дає підстави для висновку щодо «споживчої» природи договору перевезення пасажера, що в умовах «мінімальних гарантій» ЦК України, транспортних статутів та кодексів, Правил перевезень пасажирів (які не передбачають відповідальності перевізника за порушення умов договору перевезення пасажера), так би мовити, вирівнює міру охоронюваності та захищеності прав пасажирів засобами, передбаченими Законом України «Про захист прав споживачів».

Разом з тим, слід відмітити, що, відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», основними засобами захисту є відшкодування збитків та моральної шкоди. У разі основного порушення – затримки в доставці пасажера – останній може розраховувати лише на відшкодування моральної шкоди в судовому порядку і лише за умови її доведення.

Визнання договору перевезення пасажера споживчим договором дозволяє надати пасажерам додаткових гарантій охорони та захисту їх прав, однак, основним способом захисту має бути сплата неустойки, розміри та підстави якої мають бути закріплені нормативно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / О.М. Нечипуренко. – О., 2008. – 20 с.
2. Мінченко А.О. Договір перевезення пасажера та багажу залізничним транспортом в Україні : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.О. Мінченко. – К., 2011. – 221 с.
3. Алексеев С.С. Философия права / С.С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 1998. – 336 с.
4. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т.3. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – 655 с.
5. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
6. Правила повітряних перевезень пасажирів і багажу : затверджені наказом Міністерства інфраструктури України № 735 від 30.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12/paran17#n17>
7. Про запровадження загальних правил компенсації та допомоги пасажерам у разі відмови у перевезенні та скасування чи тривалої затримки рейсів : Регламент (ЄС) Європейського Парламенту та Ради від 11 лютого 2004 року № 261/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_912
8. Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_594/page

9. Горєв В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 : «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / В.О. Горєв ; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АпрН України. – К, 2007. – 19 с.
10. Пушкін О. Концепція нового цивільного кодексу / Пушкін О., Скакун О. // Українське право. – 1997. – №1. – С. 10-16.
11. Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : дис... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.03 / М.М. Гудима ; НАПН Укр. НДІ приватного права і підприємництва. – К., 2012. – 247 с.
12. Брагинский М. И. Договорное право. Книга первая : Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский – М. : Статут, 2003. – 848 с.

REFERENCES

1. Nechypurenko, O.M. (2008), “Civil-law regulation of transportation taxi” : Thesis abstract legal cand.sc. (Law), 12.00.03, National Academy of Law, Odessa, Ukraine.
2. Minchenko, A.(2011), “The contract of carriage of passengers and luggage by rail in Ukraine” : dis ... legal cand.sc. (Law), 12.00.03, National University of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
3. Alekseev, S.S. (1998), *Filosofija prava* [Philosophy of Law], NORMA, Moscow, Russia.
4. Marx (1955), *Sochinenija* [Works], State Publishing House of Political Literature, Moscow, USSR.
5. Air Code of Ukraine dated May 19, 2011, Vidomosti Verhovnoi' Rady (2011), vol. 48-49, Art. 536.
6. Rules air transportation of passengers and baggage, approved by the Ministry of Infrastructure of Ukraine № 735 dated November 30, 2012, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12/paran17#n17> (access October 01, 2014).
7. The introduction of common rules for compensation and assistance to passengers in the event of denied boarding and of cancellation or long delay of flights : Regulation (EC) of the European Parliament and of the Council dated February 11, 2004, № 261/2004, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_912 (access October 01, 2014).
8. Montreal Convention for the Unification of Certain Rules for International Carriage by Air 1999, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_594/page (access October 01, 2014).
9. Goryev, V.O. (2007) “Freedom of contract as general principles of civil law Ukraine” : Thesis abstract legal cand.sc. (Law), 12.00.03, Research Institute of Private Law and Business of Law of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
10. Pushkin, O. (1997), “Concept of a new civil code”, *Pravo Ukrai'ny*, vol. 1, pp. 10-16.
11. Hudyma, M.M. (2012) “Consumer Protection for the contract to provide tourism services” : dis ... legal cand.sc. (Law), 12.00.03, National Academy of Sciences of Ukraine, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship, Kyiv, Ukraine.
12. Braginsky, M.I. (2003), *Dogovornoe pravo. Kniga pervaja : Obshhie polozhenija* [Contract Law. Book One : General Provisions], Statute, Moscow, Russia.